

“KRAJIŠNIK” - ZABORAVLJENE NOVINE

Pregledni rad

UDK 070(497.5 Vinkovci)(091)

Dr. sc. IVE MAŽURAN

Zvonimirova 29/II

HR-10000 Zagreb

Krajišnik, prve novine na hrvatskom jeziku u Vinkovcima i tadašnjoj Vojnoj granici, izašle su 20. prosinca 1874. U radu se uz analizu jedinog sačuvanog primjerka, posebno ističe i velika uloga osnivača i urednika lista te vlasnika tiskare N. A. Plavšića.

Ključne riječi: novine, Krajišnik, Vinkovci, Nikola Plavšić

U časopisu *Revija* Pododbora Matice hrvatske u Osijeku objavio je, sada već davne, 1963. g. Dionizije Svagelj raspravu - “Krajišnik” prvi vinkovački tjednik. Do objave spomenute rasprave nije se o “Krajišniku” u javnosti gotovo ni znalo da je postojao.

Prema Svagelju navodu osnivač i urednik lista bio je *A. Plavšić*, vinkovački tiskar i vlasnik “Narodne tiskare”, koja je prije kraćeg vremena, točnije uoči izlaska novina, započela s radom. Tiskan na hrvatskom, prvi broj “Krajišnika” objavljen je 20. prosinca 1874. g. Prema najavi urednika, *list će izlaziti svake nedjelje i četvrtka u jutarnjim satima kao posve nov i političan list*. Zajedno s troškovima poštarine godišnja pretplata u tuzemstvu iznosila je 10, polugodišnja 5 i četvrtgodišnja 2 forinte i 50 novčića, a za inozemstvo uvećana za poštarinu.

Iako je Svagelj temeljito pročitao sačuvani primjerak “Krajišnika” u vinkovačkom muzeju, previdio je, međutim, što piše u tipografskoj bilješci (impresum) na četvrtoj stranici novina s tiskanim oglasima: *Odgovorni urednik N. A. Plavšić*. Točnije rečeno, umjesto jednog početnog slova osobnog imena, tu je također i drugo koje započinje slovom A.

Kao prve i jedine tada političke novine u Vojnoj granici, osim Vinkovaca i šire okolice, uredništvo je pozivom na pretplatu željelo postati javnim glasilom cijele Granice, a sadržajem novina pridobiti također i čitatelje u Banskoj Hrvatskoj. Jednako tako, ono je tražilo i pretplatnike izvan Austro-Ugarske Monarhije u Kneževini Srbiji, Carskoj Rusiji i Republici Francuskoj.

Dva uvodna članka urednika Plavšića “Sto hoćemo” i “Naša krajiška vlada”, pisana vrlo žestoko i bez okolišanja, izričito su protiv politike u dvojnoj monarhiji Austro-Ugarskoj i nametnute nagodbe Hrvatske s Ugarskom

(Mađarskom) 1868. g. Između ostaloga, Plavšić predlaže hitno ukidanje Vojne granice te da se taj prostor napokon vrati Hrvatskoj.

Uspoređujući Plavšićeve programatske članke u prvom broju “Krajišnika” sa 813 hrvatskih listova koji su izlazili još od vremena Ljudevita Gaja do Prvoga svjetskog rata, Svagelj ističe da oni zaslužuju jedno od najistaknutijih mjesta, ne samo u provincijalnoj, nego i hrvatskoj žurnalistici.

Smatrajući da je sadržaj “Krajišnika” vrlo opasan za ondašnji društveni i politički poredak, austrijske vlasti donose odluku da se cijela naklada novina odmah zaplijeni i spali. Odluci o zapljeni i spaljivanju priključen je kao dokazni primjerak prvi broj “Krajišnika”, koji je tako u spisu ostao jedino i sačuvan. Na koji se način spomenuti list našao u zbirci šumarskoga savjetnika u Vinkovcima Mate Medvidovica, nije poznato; potom je prešao u vlasništvo Gradskoga muzeja u Vinkovcima gdje se i sada nalazi. Zapljenu i uništenje prvoga broja “Krajišnika” izvršile su austrijske vlasti munjevito i u strogoj tajnosti, zbog čega o tom činu nije u hrvatskim listovima objavljena niti jedna jedina riječ.

Kao posljedica namjernog preučivanja, nije se natuknica (leksik) “Krajišnik” našla u “Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenskoj” Stanoja Stanojevića 1924./25. g. Držeći se Stanojevića, zaboravljen je “Krajišnik” također u Enciklopediji Jugoslavije, a jednako tako kao leksikografska tema ostao je nepoznat i uredništvu Hrvatske enciklopedije.

Drugi broj “Krajišnika” tiskan je, navodno, u Srijemskoj Mitrovici, a izašla su ukupno četiri broja. S obzirom na prethodno navedeno, Svagelj se, međutim, ne poziva na bilo kakav izvor kao posve pouzdan dokaz.

Na postojanje "Krajišnika" prvi je upozorio Veliša Raičković prigodom 65-te godišnjice njegova spaljivanja. U 14. broju lista "Slavonija" od 21. lipnja 1939. g. pod naslovom "Nacionalna Slavonija u prošlom vijeku" Raičković piše o nastojanju "Krajišnika" u nekom sokolskom (sportskom) ozračju, koje posve vodi na stramputicu.¹

Negdje sredinom 1968. g., sasvim slučajno, u gomili odbačenog novinskog i drugih vrsta papira, našao sam tiskani njemački poziv na pretplatu novoga i političkog lista imenom "Krajišnik". Odmah sam ga izdvojio iz te gomile papira i zadržao u namjeri da objavim posve nepoznate pojedinosti koje sadrži i neposredno svjedoči o izdavanju i poteškoćama u tiskanju prvoga broja novina. Na taj način i neposredno pridonijeti boljem poznavanju okolnosti u kojima su one nastajale. Ali, ponesen drugim životnim putovima i političkim prilikama poslije 1972. g., polako je tiskani poziv na pretplatu "Krajišnika" tonuo u zaborav. Uostalom, bilo je pitanje gdje objaviti rukopis i kako u spomenutim okolnostima uopće doći do slikovnih priloga.

Istini za volju, obećao sam nekoliko puta Dinioziju Švagelju još za njegova života da ću objaviti sadržaj poziva na pretplatu "Krajišnika". Prolazile su međutim godine i desetljeća, a dana obećanja nisam ispunio. Štoviše, nisam ni znao gdje sam ostavio spomenuti tiskani poziv. Tražeći prije dva mjeseca neke bilješke i rukopise, na moje veliko iznenađenje, našao sam među njima i tiskani poziv na pretplatu. Neposredno zatim bez imalo odgađanja za neku drugu prigodu, odmah sam odlučio prirediti njegov sadržaj za objavljivanje kako bi "Krajišnik" zauvijek otrgnuo zaboravu. Jednako tako da napokon ispunim i prijateljski dana obećanja Dioniziju Švagelju u njegovu čast i na trajan spomen.

Od Gradskoga muzeja u Vinkovcima zatražio sam potom preslik prvoga i jedino sačuvanog broja "Krajišnika", koji sam dobio već za nekoliko dana. Da uzvratim susretljivost, i prije nego što rukopis bude objavljen, obvezao sam se dati tiskani poziv na pretplatu "Krajišnika" Gradskom muzeju u Vinkovcima na trajno čuvanje, budući da mu je mjesto doista pored prvoga i jedino sačuvanog primjerka lista koji nije zaživio.

Poziv na pretplatu "Krajišnika, prvih političkih novina na hrvatskom u Vojnoj granici, objavljen je 10. svibnja 1874. g. Kao mjesta objavljivanja poziva na njemačkom označeni su Agram (Zagreb) i Vinkovci. Osobno ime izdavača i uprave novina označeno je inicijalom N. i prezimenom Plavšić. Osim što je N. Plavšić bio izdavač i urednik "Krajišnika", on je istodobno i tehnički upravitelj (direktor) Dioničke tiskare u Zagrebu (Aktiendruckerei in Agram).

Prema najavi, prvi broj "Krajišnika" izlazi iz tiska 15. lipnja 1874. g. Prvih pet brojeva otisnuti su nakladi većoj od 10 000 primjeraka i razaslati širom zemlje pozivom na pretplatu. Kao pretplatnici pozvani su, također, i poslovni ljudi da u novinama oglašavaju svoje proizvode i druge djelatnosti, kao i javne pozive i ostale vrste oglasa.

Za prvih pet brojeva novina cijena maloga oglasa od

četiri tiskana retka petitom (8 točaka) u stupcu stajala je 10 krajcara, uključujući biljegovinu (Stempelgebuhr). Od šestoga broja cijena takova oglasa iznositi će 6 krajcara. Ako bi oglasi sadržajem bili opsežniji i zapremali veći novinski prostog, njihovi oglašivači imaju popust (rabat) od 25% od navedene cijene. Od šestoga broja primjerak novina stoji 6 krajcara, uključujući također biljegovinu.

Uredništvo "Krajišnika" smjestilo se u zgradi ondašnjega Zapovjedništva graničarske brigade (Brigade-Gebäude) u Vinkovcima, sada Gradskog muzeja Vinkovci.

Novinske članke i oglase pisane hrvatskim jezikom valjalo je poslati Uredništvu najkasnije do 1. lipnja tekuće godine da ih žurno priredi za tisak. Gdje će biti novine tiskane, u pozivu na pretplatu nije rečeno, budući da je bilo posve razumljivo kako će to učiniti Dionička tiskara u Zagrebu, jer u Vinkovcima nije bilo tada nikakve tiskare.

Zamisao N. Plavšića, kao vlasnika i urednika budućih novina, čije se uredništvo nalazilo u Vinkovcima, a tiskale bi se u Zagrebu, bila je posve neizvediva. Od Vinkovaca do Zagreba putovalo se tada nekoliko dana, jer je gradnja željezničke pruge koja će proći Vinkovcima do Broda još uvijek bila samo u planovima.

Umjesto odustajanja od izdavanja novina, Plavšić se kao tehnički direktor Dioničke tiskare u Zagrebu odlučio da, uz pomoć spomenute tiskare, osnuje svoju tiskaru u Vinkovcima. Uređenje prikladnog prostora, nabava i doprema potrebnih strojeva i tiskarskih slova trajali su dosta dugo, zbog čega je izlazak "Krajišnika" kasnio više od pola godine. Za to je vrijeme uspio je Plavšić nagovoriti i pojedine ljude da ulože nešto novca u taj posao. Nakon završetka svih radova i probnih otisaka slova, nova je tiskara dobila naziv *Narodna tiskara N. Plavšić i dr.(ugovi) u Vinkovci*.

Koliko je primjeraka prvog broja "Krajišnika" tiskano u u Plavšićevoj tiskari nije poznato, ali svakako manje od tisuću, kao što je bilo najavljeno u pozivu na pretplatu. Budući da su novine imale samo četiri stranice, bio je to zapravo nevelik svežanj papira, koji je neposredno od zapljene pretvoren u prah i pepeo. Upitno je također koliko je potom Plavšić ostao dugo na čelu vinkovačke Narodne tiskare, ili je uskoro to prepustio nekome od dioničara koji se nisu bavili izdavanjem i tiskanjem novina.

Ne samo kao izdavač novina i vlasnik tiskare, Plavšić je bio i vrlo okretan, sposoban i pismen čovjek. O kojim je osobnim imenima riječ, pisanim velikim početnim slovima ispred njegova prezimena, posve pouzdano potvrđuje i svjedoči odluka Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju sa sjedištem u Osijeku da od 1. siječnja 1883. g. dužnost tajnika Komore preuzima Nikola Athanasijev Plavšić. I prije spomenutog izbora Plavšić je od početka 1882. bio komorski perovođa.

Na općoj (plenarnoj) sjednici Komore održanoj 20. veljače 1902. vrlo je svečano proslavljeno "dostojnim načinom dvadesetogodišnje službovanje svoga tajnika, Nikole A. Plavšića."

Kako se 1903. bližila 50-ta obljetnica postojanja i rada Komore, po nalogu njezina predsjedništva, prihvatio se Nikola Plavšić pisanja spomenice o djelovanju Komore od skromnih početaka 1853. do 1903. g.

¹ Svagelj, Dionizije, "Krajišnik" prvi vinkovački tjednik, // Revija : časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja Pododbora Matice hrvatske u Osijeku, br. 2, 1963.

Pišući na temelju izvornih spisa, izvještaja i sjedničkih zapisa Komore, Plavšić je dovršio pisanje spomenice pod naslovom "Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju u prvih pedeset godina njenoga opstanka 1853.-1903. Napisao Nikola Athanasijev Plavšić".

Obilježavajući pedesetu obljetnicu postojanja Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju Spomenica je tiskana u Osijeku hrvatskim jezikom 1904., a iduće 1905. g. i na njemačkom jeziku.

Pisano vrlo dobro i na temelju pouzdanih podataka, Plavšićevo je djelo o Trgovačko-obrtničkoj komori za Slavoniju i dalje nezaobilazno u istraživanju gospodarske prošlosti Slavonije u drugoj polovici 19. st.

